

що це стосується всіх учасників пізнавальної політики, з огляду на інституціональний і політичний контексти науки, що присутні у Фуллера.

Список використаних джерел

1. Социальная эпистемология: идеи, методы, программы / Под ред. И. Т. Касавина. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2010. – 712 с.
2. Фуллер С. Социальная эпистемология университета: Как сохранить целостность знания в так называемом обществе знания // Эпистемология & философия науки. – 2008. – Т. XV, №1. – С. 158–187.
3. Fuller S. Social Epistemology. 2nd. ed. Bloomington and Indianapolis, 2002. – 315 p.
4. Simon J. «Knowing Together: A Social Epistemology for Socio-Technical Epistemic Systems», Wien, April 2010. – 460 p.

References

1. Social'naja epistemologija: idei, metody, prognammy/ Pod red. I. T. Kasavina. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2010. – 712 с.
2. Fuller S. Social'naja epistemologija universiteta: Kak sohranit' celostnost' znanija v tak nazyvaemom obschestve znanija // Epistemologija & filosofija nauki. – 2008. – Т. XV, №1. – С. 158–187
3. Fuller S. Social Epistemology. 2nd. ed. Bloomington and Indianapolis, 2002. – 315 p.
4. Simon J. «Knowing Together: A Social Epistemology for Socio-Technical Epistemic Systems», Wien, April 2010. – 460 p.

Malishena Y. O., *postgraduate at the Theoretical and practical philosophy department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), yuliawa.makonya@mail.ru*

«Science policy» as a characteristic of S. Fuller's social epistemology

The article deal with the general features of Steve Fuller' social epistemology (conceptual and methodological base) and their importance to the branch. Emphasis on the key concept – «science policy». Considering the amount of problems studied by social epistemology, special attention was paid to description concept of «social», according to normative naturalistic social epistemology of author.

Keywords: S. Fuller, social epistemology, knowledge production, science policy, science policy maker, sociality.

* * *

УДК 340.124:94(477)

Пастушенко А. О.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
українознавства і мовної підготовки іноземних
громадян, Харківський національний економічний
університет ім. Семена Кузнеця (Україна, Харків), andrii.
pastushenko@hneu.net

МІЖ ІДЕАЛІЗМОМ ТА ПОЗИТИВІЗМОМ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БУНТ Д. І. КАЧЕНОВСЬКОГО

Аналізується дослідницька методологія професора Харківського університету Д. І. Каченовського. Під час дослідження була зроблена спроба пояснити суперечливу поведінку Дмитра Івановича як автора і публічної особи. При цьому використовувалися порівняльно-історичний метод, контекстний синхронний аналіз, метод опису та психологічний аналіз.

Під час дослідження було з'ясовано, що в той час, як Д. І. Каченовський демонстративно відривався від позитивізму перед людьми, він свідомо або несвідомо дотримувався цієї методології у своїх дослідженнях. Скоріше за все, він сприймав позитивізм як форму матеріалізму. Дмитро Іванович шукав середній шлях між матеріалізмом та ідеалізмом, але ці пошуки не стали успішними. Позитивістська парадигма залишила помітний слід у дослідженнях Каченовського. З іншого боку, ідеалізм мав помітний вплив як активна життєва позиція дослідника. Таким чином Д. І. Каченовському вдалося гармонізувати дві опозиційні методології у своєму особистому світогляді.

Ключові слова: Європа, Новий час, Д. І. Каченовський, позитивізм, ідеалізм, матеріалізм, методологія.

Сьогодні Д. І. Каченовський (20.12.1827 – 2.01.1873 (21.12.1872)) сприймається як видатний український вчений, юрист, педагог [2, с. 24]. Цей фахівець, який працював у Харківському університеті, здобув визнання не тільки у Російській імперії, але й у західній Європі та США.

Окремі та уривчасті, підчас суперечливі, описи методології Д. І. Каченовського потребують узагальнення, пояснення та співставлення з тією теорією, яку сам Дмитро Іванович висловлював у своїх роботах. Таким чином, буде дана відповідь на питання про специфіку, природу та напрям його концептуальних засад.

Радянська та пострадянська історіографія про Д. І. Каченовського обмежується дуже стислими зауваженнями щодо його теоретичних поглядів. На думку Є. В. Грабаря, він «дотримувався практичного напрямку англійської школи. Німецьке сухе «Gelehrtheit» (повчання) він не переносив» [5, с. 325]. У сучасній юридичній енциклопедії зазначено, що він «дотримувався практичного напрямку англійської та нідерландської шкіл» [3, с. 68].

Щоб прояснити більше, варто з'ясувати, як ці погляди характеризували сучасники Дмитра Івановича, його учні, друзі та колеги у своїх спогадах.

Професор А. Стоянов (1873 р.) зазначає, що «заповітною мрією Д. І. було побудувати міжнародне право на розумних, позитивістських і міцних основах» [11, с. 3].

Професор А. Н. Фатєєв пише, що Д. І. Каченовський приєднався до руху з закличками вивчати факти, а не романтичні утопії. Для нього дороговказом було природознавство з його плановірністю, а не хаос. Д. І. Каченовський вірив у сили науки, у те, що її істини потрапляють до народної свідомості та стають підсвідомою звичкою, віруванням, забобоном – корегують суспільний характер. Д. І. Каченовський мав «потяг до ідеалу» у сенсі пошуку світової істини [12, с. 50–53]. Отже, можна припустити, що А. Н. Фатєєв, як і А. Стоянов, убачав позитивізм, вчення яке абсолютизувало природничі закони у поясненні розвитку суспільства.

Вважається, що позитивізм був започаткований Огюстом Контом (1798–1857 рр.) як вчення про перевагу реального факту, досліду, практичності, науковості (сцієнтизму). Головним завданням науковця оголошувалися примат розуму, накопичення та критичний опис фактів, пошук загальних закономірностей через встановлення зв'язків між фактами. Висновкам відводилася другорядна роль як надто суб'єктивним, факти ж мали казати самі за себе. Позитивізм став дуже популярним і модним у другій половині XIX ст., заступивши ідеалізм – парадигму, засновану на чуттєвому сприйнятті, суб'єктивізм, неповторності окремого перед цілим, приматі ідеї над матерією [4, с. 119–122, 157–160].

На думку професора В. А. Ястржембського, Д. І. Каченовський був переконаний у тому, що науковець може оперувати тільки явищами з реального життя, перевіряючи їх через реальний дослід. «Вже через це можна зробити висновок про схильність Каченовського до позитивного методу і хоч він сам себе називає ідеалістом (виділено мною – А. П.)... але віднести його до ідеальної школи, навряд чи буде доцільним (...) Ми повинні визнати його позитивістом», бо він будував міжнародне право «на основі позитивістського матеріалу, називає юриспруденцію наукою практичною та підкреслює вплив економічних інтересів на міжнародне життя» [14, с. 9–10]. Д. І. Каченовський не ідеаліст, бо засуджує безплідні утопії і моралізаторство.

Раптово В. А. Ястржембський висловлює думку про те, що Д. І. Каченовський «повстає проти крайнощів

ідеалізму та позитивізму і поєднує у своїх дослідженнях обидва методи в одне гармонійне ціле» [14, с. 11]. Хоч автор і не пояснює тут же цю гармонійність, з його тексту очевидно, що Д. І. Каченовський вірив у наукові закономірності, покладався на дослід і, разом з тим, був переконаний, що «свобода, почуття справедливості та любов до людей повинні бути основним початком і верховним суддею у житті та діяльності окремих людей та всього людства» [14, с. 9, 11].

М. М. Ковалевський, учень Д. І. Каченовського, характеризує методологію свого вчителя наступними словами: «Він навряд чи ознайомлений був із курсом позитивістської філософії Конта, не проти був при нагоді закинути два–три образливих слова у табір позитивістів. Усе це не завадило, однак, тому, що сам він... навчився позитивістським прийомам мислення у галузі суспільствознавства». Д. І. Каченовський досліджував факти і будував на них свій емпіричний висновок, «з якого робляться потім окремі висновки; останні визнаються обґрунтованими лише тоді, коли назустріч їм ідуть факти... а що все це за сутність як не метод зворотної дедукції...?». До того ж, Д. І. Каченовський концентрується не на висновках, а на описах [9, с. 30]. Отже, М. М. Ковалевський теж визнає свого вчителя позитивістом, але також, як і його колега В. А. Ястржембський, помічає суперечливу поведінку Д. І. Каченовського, котрий пише як позитивіст і, при цьому, вдає із себе ідеаліста, прибічника іншої методології.

Інший сучасник, професор А. П. Шимков, робить кардинально протилежну оцінку: «Каченовський, за своїм напрямом, був західником та ідеалістом (виділено мною – А. П.). Він з великим зацікавленням та любов'ю ставився до літератури та мистецтва, історії якого він переважно присвятив останні роки життя. Питання природознавства, в яких політичні думки обмежуються та стримуються обов'язковим для них зв'язком із фактом, здавалися йому вузьким та мало цікавими його; позитивізм рішуче не задовольняв його. Це нерідко давало привід до спорів його з друзями–природниками; спори велися зазвичай у жартівливій формі, але набували іноді й серйозних обертів. Матеріалістичні погляди, ... не вкладалися у розум Каченовського, схильний до ідеалізму та поезії, і він ухилявся від спілкування з людьми, які наполегливо висловлювали їх з різних приводів» [13, с. 80]. Цікаво, щодо поглядів Д. І. Каченовського А. П. Шимков вказує на чітке ототожнення позитивізму і матеріалізму – парадигмі заснованої на тому, що саме матерія є першопочатком і основою буття. Звідси впливає природне протиставлення матеріалізму та ідеалізму, де під матеріалізмом розуміється позитивізм і навпаки. Таку ж опозицію позитивізму та ідеалізму, які начебто були поєднані Д. І. Каченовським у гармонійне ціле, можна помітити і у процитованих вище спогадах В. А. Ястржембського [14, с. 11].

Із наведених вище джерел легко помітити, що на користь позитивізму (як форми матеріалізму) Д. І. Каченовського сучасники пишуть про його наукові методи. З іншого боку, щоб показати ідеалізм видатного науковця посилаються на його віру у «свободу, почуття справедливості та любов до людей», зацікавлення літературою та мистецтвом, різні конфлікти з прибічниками позитивізму, на те, що сам він себе називав ідеалістом.

Радянський історик права В. Є. Грабарь теж характеризує Дмитра Івановича як ідеаліста: на

середину 1860–х рр. «матеріалістичні погляди, котрі під впливом передової літератури стали у той час швидко поширюватися серед молоді, не вкладалися у розуміння Каченовського, схильного до ідеалізму та поезії» [5, с. 326]. Але чи можна тут погодитися з дослідником? Зрозуміло, що В. Є. Грабарь намагається показати західника Д. І. Каченовського як представника занепадницького, з радянської точки зору, напрямку. Але вже дисертація Каченовського про каперство 1855 р., про яку мова буде далі, як і процитовані вище слова деяких сучасників, свідчать про вплив на його творчість саме позитивізму.

Д. І. Каченовський був не високої думки про засновника позитивізму та соціології Огюста Конта, називаючи того «непрактичним і темним мислителем» [6, с. 59]. Це підтверджує його погане ставлення до сучасного йому контівського позитивізму як течії. Прізвисько «соціолог» «ймовірно, було б йому не до смаку» – гадає М. М. Ковалевський [9, с. 31]. Але, як показано вище, більшість сучасників знаходили саме позитивізм у дослідженнях Дмитра Івановича. Додам, що на користь цього свідчить і характер його робіт, наприклад, найвідомішої роботи «Про каперів і призове судочинство стосовно нейтральної торгівлі» (1855 р.), перекладеною з новими правками автора англійською під назвою «Призове право: особливо по відношенню до зобов'язань і обов'язків воюючих та нейтральних» (1867 р.) [8; 18], у якій історією як «точною наукою» обґрунтовується закономірність появи міжнародного права та зникнення каперства (практика із залучення приватних осіб до грабунку підданих/громадян або партнерів ворожої країни у морській війні). Як написано в одній із тогочасних рецензій на цю роботу, «історія каперства у зв'язку з питанням про приватну власність поступово та рішуче схиляється у природній історичній ході свого розвитку на користь знищення першого і визнання повної недоторканності другої» [5, с. 285]. А що це як не застосування вчення позитивізму про природні закономірності у розвитку суспільства? Сам Д. І. Каченовський у вступі зазначає, що «автор обрав історико–критичну методу...», тобто метод близький до позитивізму, а не філософську школу з її довільними теоріями [8, с. VIII].

Епіграфом до свого «Курсу міжнародного права» (1863–1866 рр.) Д. І. Каченовський ставить «Ratio, ipsa, inquam, ratio est juris gentium anima» («розум, саме розум, є душою міжнародного права»), одною з основних тез – «Закони історії, так само як і закони природи, торжествують над політичними планами сильних Землі» [2, с. 30–31]. Вочевидь, наведені епіграф і теза відбивають головні принципи позитивізму, ідеологи якого намагалися довести, що все у світі, включно з історією, розвивається за законами природи. О. Конт вірив, що «великим основним законом» є саме прогрес людського розуму шляхом накопичення знань [4, с. 159].

У своєму некролозі на честь високо шанованого ним професора з Гамбургу І. Ф. Вурма Дмитро Іванович високо відзначає саме позитивістське спрямування останнього, опис фактів без суб'єктивних інтерпретацій: «Це правда, що він зрідка досягав філософських результатів, але ця обставина не може принизити його заслуги у наших очах. Якщо він не підводив основи, він, звичайно, приймав участь у їх розробці. Так він вирішував

частину наукової проблеми, і залишав іншу політичним філософам» [16, с. 116], дозволяв їм робити кінцеві висновки. На початку ХХ ст. М. М. Ковалевський згадував про Д. І. Каченовського майже теж саме: «Висновки, втім, далеко не займають головного місця в наукових книгах, статтях, або лекціях Каченовського; вони на три чверті зайняті описом» [9, с. 30].

З огляду на все сказане, як можна пояснити демонстративне несприйняття позитивізму Каченовським?

За відповіддю слід звернутися до фрагменту доповіді Д. І. Каченовського «Про сучасний стан політичних наук на заході Європи і в Росії» (1862 р.), зачитаної у Харківському університеті: «Окрім матерії і сили видимої, є інтереси невидимі і невідчутні, і все одно дуже важливі. Ті, хто твердять про реалізм там, де дослід неможливий... або де його результатів доводиться чекати довго... менш досягають реальної користі, ніж ідеалісти. Крайнощі ведуть ні до чого. Найкращий напрям політичної науки є напрям єднаний, усебічний. Треба, щоб умоглядність стримувалася дослідом, щоб дослід збуджував думку, а думка переходила у справу (...) Усяка нерухома та нетерпима доктрина, чи буде вона мати відвернений або вузько-практичний характер, обов'язково плутає людей, тобто не дає їм осягнути світ з різних боків, примушує їх натягувати факти і доводить до короткозорості. У цьому стільки ж нагрішили нинішні матеріалісти, скільки старі ідеалісти» [7, с. 57–58].

Отже, була спроба обрати середній шлях. Мабуть саме та, яку пізніше помітив, але неправильно пояснив, В. А. Ястржембський, процитований мною вище [14, с. 9–10]. Щоправда, як відомо, саме пошук «середнього шляху» і є однією з головних ознак позитивізму Герберта Спенсера. Тобто, фактично, як спенсерівський позитивіст Д. І. Каченовський намагався уникнути крайнощів ідеалізму та матеріалізму. Спогади сучасників, та й самі його наукові роботи, як було показано вище, свідчать про перемогу позитивізму. Інша річ, що він міг спиратися на позитивізм без усвідомлення цього. Мабуть, саме це й помітили його учні, В. А. Ястржембський і М. М. Ковалевський, які пишуть про те, що він називав себе ідеалістом, вступав в суперечки з позитивістами, дистанціювався від праць О. Конта, зневажливо ставився до соціології, але при цьому писав як позитивіст.

Модна течія, що була започаткована О. Контом у середині ХІХ ст., ставала усе популярнішою за життя Д. І. Каченовського. Колеги, студенти, останні публікації, преса тощо – усе твердило про переваги позитивістських методів.

Можливо, відчуваючи головні недоліки нового позитивізму (який Д. І. Каченовський вважав за матеріалізм) та старого ідеалізму Дмитро Іванович шукає авторитети у минулому з метою зіпертися на більш зважену і толерантну парадигму. У 1858 році він виступив перед лондонським юридичним товариством з доповіддю. Вона включала огляд попереднього розвитку юридичної науки щодо міжнародного права. Йшлося про те, що у ХVІІІ ст. намітилося два різні підходи у розумінні міжнародного права – філософський (ототожнення принципів міжнародного права з приватним правом) і позитивістський (або практичний – ототожнення міжнародного права з дипломатичними та міжнародними угодами). Д. І. Каченовський заявляє, що не підтримує жодну з них. Натомість він звертає

увагу на науковця, чії думки вважає незалежними від обох шкіл. Це голландський юрист Корнеліус ван Бейкерсхук (1673–1743). Д. І. Каченовський цитує його латинську тезу «ratio est juris gentium magistra» («разум є наставником права народів»). Він приймає раціоналізм К. ван Бейкерсхука, роботи якого «мають більше цінності, навіть для сьогодення, ніж багатотомні компіляції усіх німецьких професорів того часу (...) Його практичний геній та ерудиція заслуговують другого місця в нашій оцінці після Гроція» [17, с. 106–111]. У цій же доповіді Д. І. Каченовський оголошує примат розуму і пов'язаного з ним наукового методу, тобто критичного аналізу джерел (договорів, мемуарів дипломатів, парламентських дебатів, державних паперів тощо), закликає фахівців усіх країн до співпраці. Одним із засадничих гасел у його промові стають слова Бейкерсхука: «міжнародне право складається тільки з правил заснованих на розумі, і підтверджених згодою націй». Доповідь звершується гучними словами: «Ми маємо світліші перспективи перед собою; ми живемо у просвічену та мирну добу. Ми маємо просувати, так далі як це можливо, дух справедливості, та сприяти цим роботі цивілізації» [17, с. 106–111]. Здавалося, що все це наближало Д. І. Каченовського до традиції просвітництва з притаманними йому раціоналізмом та вірою у невпинний прогрес.

На диво, Дмитро Іванович відзначив саме того науковця, якого потім дослідники назвуть чи не найпершим позитивістом у царині міжнародного права, оскільки Бейкерсхук підносив виключно розум та факти (правові прецеденти) [15, р. 90–91]. Отже, критикуючи позитивістів та ідеалістів Каченовський шукає авторитети у минулому і потрапляє у пастку, тобто, тікаючи від позитивізму, він повертається до нього. Ймовірно, це сталося через те, що Д. І. Каченовський на той час, підсвідомо, вже підпав під вплив популярних у його час позитивістських поглядів. Ця можливість підтверджується його власною думкою про характер людських переконань: «При хиткості наших понять і вразливості натур, при нашій пристрасі все перебільшувати, ми здатні приходити до самих протилежних крайнощів дуже швидко» [7, с. 57–58].

Тепер, важливо, звернути увагу на інший бік життя Дмитра Івановича. Відомо, що з раннього дитинства він виявляв зацікавлення живописом та музикою, грав на фортепіано. Згодом став знавцем живопису та скульптури, одним із засновників музею мистецтв при Харківському університеті [1, с. 156; 10, с. 72]. Про його захоплення мистецтвом знали не тільки в Україні, але й далеко за її межами. Як зазначено в одній з оксфордських монографій (1918 р.), «у 1864 році його здоров'я підупало, він присвятив себе мистецтву, в якому він завжди був зацікавленим, і він став куратором музею художніх мистецтв харківського університету, заснованому головним чином завдяки його зусиллям» [19, р. 116]. Нагадаю оцінку колеги Д. І. Каченовського А. П. Шимкова (1903 р.), який стверджує, що «Каченовський, за своїм напрямом, був... ідеалістом. Він з великим зацікавленням та любов'ю ставився до літератури та мистецтва, історії якого він переважно присвятив останні роки життя» [13, с. 80].

Співставлення оцінки А. П. Шимкова з описаними вище пошуками компромісу між ідеалізмом та матеріалізмом, «бунтами» проти позитивізму Дмитра Івановича дозволяє припустити наступне. Програючи

битву з позитивізмом на науковому полі, він намагався «взяти реванш» у ненауковій галузі, у сфері, де ідеалізм здавався найпомітнішим, а саме, зануритися у мистецькі та музейні справи. При цьому, в жодному разі не мається на увазі, що ця спроба «реваншу» була єдиним мотивом такого «культурного» повороту. Вона могла бути обумовлена пошуком усе тих же компромісу та рівноваги, про які Дмитро Іванович доповідав у 1862 р., але на сей раз у його власному світогляді.

Отже, у середині XIX ст. ідеї позитивізму ставали усе популярнішими у суспільстві й Д. І. Каченовський теж підпадав під їхній вплив. Слід зауважити, що Д. І. Каченовський, як і деякі його сучасники, вважав, що позитивізм є формою матеріалізму. Сварки та спори Д. І. Каченовського з позитивістами, показова зневага до позитивізму, називання себе ідеалістом на людях свідчать про спроби дистанціюватися від «модної» течії. Але, вочевидь, ці спроби втекти від позитивізму не мали успіху і оцінки сучасників його наукових робіт, як і самі роботи, зрештою це підтверджують. Як спенсерівський позитивіст він закликав до пошуку середнього шляху, до об'єднання ідеалізму та матеріалізму. Але при цьому вірив, що віддає перевагу ідеалізму, можливо, як більш близькому до його духовних переконань. Він шукав золоту середину між матеріалізмом (чи позитивізмом) та ідеалізмом в своєму власному світогляді, й, можливо, це була одна з причин, чому, здаючи позиції перед позитивізмом у науці, він занурювався у мистецтво, щоб відшукати там необхідний ідеал. На тлі його робіт й оцінок сучасників цей ухил виглядає як спроба гармонізації ідеалізму та позитивізму у власній картині світу.

Список використаних джерел

1. Голобуцький П. В. Каченовський Д. / П. В. Голодуцький // *Енциклопедія історії України*. – К.: Наукова думка, 2007. – Т.4: Ка-Ком. – С.156.
2. Кагановська Т. С., Червяцова А. О. Дмитро Іванович Каченовський / Т. С. Кагановська, А. О. Червяцова // *Научно-популярний журнал*. – №3 – 2008. – С.24–32.
3. Посохов С. І., Яриш О. Н. Каченовський Дмитро Іванович / С. І. Посохов, О. Н. Яриш // *Юридична енциклопедія*. – К.: Вид-во Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. – Т.3: К–М. – С.68.
4. Яковенко Н. Вступ до історії / Н. Яковенко. – Київ: Критика, 2007. – 375 с.
5. Грабарь В. Э. Материалы к истории литературы международного права в России (1647–1917 гг.) / В. Э. Грабарь. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – 491 с.
6. Каченовский Д. И. Иностранная литература / Д. И. Каченовский // *Русское слово*. – Б. М., 1860. – С.59–80.
7. Каченовский Д. И. О современном состоянии политических наук на западе Европы и в России. Речь, написанная для произнесения в торжественном собрании Императорского харьковского университета, 1862 года, ординарным профессором Д. Каченовским / Д. И. Каченовский. – Харьков, 1862. – 172 с.
8. Каченовский Д. О каперах и призовом судопроизводстве, в отношении к нейтральной торговле. Исследование / Д. И. Каченовский. – Москва: Типография В. Готье, 1855. – 175 с.
9. Ковалевский М. М. Характеристика Д. И. Каченовского в связи с личными о нем воспоминаниями / Максим Ковалевский // *Памяти Дмитрия Ивановича Каченовского: Торжеств. засед. Юрид. о-ва при Имп. Харьк. ун-те 22 нояб. 1903 г.: Характеристики и воспоминания* / В. А. Ястржембский, М. Ковалевский и др. – Х.: Типо-Лит. Н. В. Петрова, 1905. – С.21–42.
10. Лапина М. Жизнь, отданная университету: научная и просветительская деятельность профессора Харьковского университета Д. И. Каченовского / М. Лапина // *Новый коллегіум*. – 2004. – №1/2. – С.71–81.
11. Стоянов А. Воспоминания о Д. И. Каченовском: Биограф. очерк: Публ. лекция, читанная 2-го февраля 1873 г. / А. Стоянов. – Х.: Унив. тип., 1874. – 40 с.

12. Фатеев А. Н. Идея личности в политико-философских сочинениях Д. И. Каченовского / А. Н. Фатеев // *Памяти Дмитрия Ивановича Каченовского: Торжеств. засед. Юрид. о-ва при Имп. Харьк. ун-те 22 нояб. 1903 г.: Характеристики и воспоминания* / В. А. Ястржембский, М. Ковалевский и др. – Х.: Типо-Лит. Н. В. Петрова, 1905. – С.43–54.

13. Шимков А. П. Воспоминания о Д. И. Каченовском / А. П. Шимков // *Памяти Дмитрия Ивановича Каченовского: Торжеств. засед. Юрид. о-ва при Имп. Харьк. ун-те 22 нояб. 1903 г.: Характеристики и воспоминания* / В. А. Ястржембский, М. Ковалевский и др. – Х.: Типо-Лит. Н. В. Петрова, 1905. – С.71–92.

14. Ястржембский В. А. Д. И. Каченовский, как ученый и преподаватель / В. А. Ястржембский // *Памяти Дмитрия Ивановича Каченовского: Торжеств. засед. Юрид. о-ва при Имп. Харьк. ун-те 22 нояб. 1903 г.: Характеристики и воспоминания* / В. А. Ястржембский, М. Ковалевский и др. – Х.: Типо-Лит. Н. В. Петрова, 1905. – С.1–20.

15. Akashi K. Cornelius van Bynkershoek: his role in the history of international law / Kinji Akashi. – Hague: Kluwer Law International, 1998. – 199 p.

16. Katchenovskiy D. I. A Biographical notice of the late professor Wurm [read 7th March, 1859] / D. I. Katchenovskiy // *Papers read before the Juridical Society. 1858–1863. Vol. II.* – London: William Maxwell, 1863. – P.112–118.

17. Katchenovskiy D. I. On the present state of international jurisprudence – Part I [read 21st June, 1858] / D. I. Katchenovskiy // *Papers read before the Juridical Society. 1858–1863. Vol. II.* – London: William Maxwell, 1863. – P.99–111.

18. Katchenovskiy D. I. Prize Law: particularly with reference to the duties and obligations of belligerents and neutrals. Trans. by Frederic Thomas Pratt / D. I. Katchenovskiy. – London: Stevens & Sons, 1867. – 189 p.

19. The armed neutralities of 1780 and 1800: a collection of official documents preceded by the views of representative publicists / Ed. by James Brown Scott. – New York, London, Toronto, Melbourne, Bombay: Oxford University Press, 1918. – 698 p.

References

1. Golobuc'kyj P. V. Kachenov's'kyj D. / P. V. Golobuc'kyj // *Encyklopedija istorii' Ukraini'ny*. – K.: Naukova dumka, 2007. – Т.4: Ка-Ком. – С.156.
2. Kaganov's'ka T. Je., Chervjacova A. O. Dmytro Ivanovych Kachenov's'kyj / T. Je. Kaganov's'ka, A. O. Chervjacova // *Nauchno-populjarnyj zhurnal*. – №3 – 2008. – С.24–32.
3. Posohov S. I., Jarmysh O. N. Kachenov's'kyj Dmytro Ivanovych / S. I. Posohov, O. N. Jarmysh // *Jurydychna encyklopedija*. – K.: Vyd-vo Ukrain's'ka encyklopedija im. M. P. Bazhana, 2001. – Т.3: К–М. – С.68.
4. Jakovenko N. Vstup do istorii' / N. Jakovenko. – Kyi'v: Krytyka, 2007. – 375 s.
5. Grabar' V. Je. Materialy k istorii literatury mezhdunarodnogo prava v Rossii (1647–1917 gg.) / V. Je. Grabar'. – M.: Izd-vo AN SSSR, 1958. – 491 s.
6. Kachenovskij D. I. Inostrannaja literatura / D. I. Kachenovskij // *Russkoe slovo*. – B. M., 1860. – С.59–80.
7. Kachenovskij D. I. O sovremennom sostojanii politicheskikh nauk na zapade Evropy i v Rossii. Rech', napisannaja dlja proiznesenija v torzhestvennom sobranii Imperatorskogo har'kovskogo universiteta, 1862 goda, ordinarnym professorom D. Kachenovskim / D. I. Kachenovskij. – Har'kov, 1862. – 172 s.
8. Kachenovskij D. O kaperah i prizovom sudoproizvodstve, v otnoshenii k nejtral'noj trgovle. Issledovanie / D. I. Kachenovskij. – Moskva: Tipografija V. Got'e, 1855. – 175 s.
9. Kovalevskij M. M. Harakteristika D. I. Kachenovskogo v svjazi s lichnymi o nem vospominanijami / Maksim Kovalevskij // *Pamjati Dmitrija Ivanovicha Kachenovskogo: Torzhestv. zased. Jurid. o-va pri Imp. Har'k. un-te 22 nojab. 1903 g.: Harakteristiki i vospominanja* / V. A. Jastrzhembskij, M. Kovalevskij i dr. – H.: Tipo-Lit. N. V. Petrova, 1905. – С.21–42.
10. Lapina M. Zhizn', otdannaja universitetu: nauchnaja i prosvetitel'skaja dejatel'nost' professora Har'kovskogo universiteta D. I. Kachenovskogo / M. Lapina // *Novyj kolegium*. – 2004. – №1/2. – С.71–81.
11. Stojanov A. Vospominanja o D. I. Kachenovskom: Biogr. ocherk: Publ. lekcija, chitannaja 2-go fevralja 1873 g. / A. Stojanov. – H.: Univ. tip., 1874. – 40 s.
12. Fateev A. N. Ideja lichnosti v politiko-filosofskih sochinenijah D. I. Kachenovskogo / A. N. Fateev // *Pamjati Dmitrija Ivanovicha*

Kachenovskogo: Torzhestv. zased. Jurid. o–va pri Imp. Har'k. un–te 22 nojab. 1903 g.: Charakteristiki i vospominanija / V. A. Jastrzhembskij, M. Kovalevskij i dr. – H.: Tipo–Lit. N. V. Petrova, 1905. – S.43–54.

13. Shimkov A. P. Vospominanija o D. I. Kachenovskom / A. P. Shimkov // Pamjati Dmitrija Ivanovicha Kachenovskogo: Torzhestv. zased. Jurid. o–va pri Imp. Har'k. un–te 22 nojab. 1903 g.: Charakteristiki i vospominanija / V. A. Jastrzhembskij, M. Kovalevskij i dr. – H.: Tipo–Lit. N. V. Petrova, 1905. – S.71–92.

14. Jastrzhembskij V. A. D. I. Kachenovskij, kak uchenyj i prepodavatel' / V. A. Jastrzhembskij // Pamjati Dmitrija Ivanovicha Kachenovskogo: Torzhestv. zased. Jurid. o–va pri Imp. Har'k. un–te 22 nojab. 1903 g.: Charakteristiki i vospominanija / V. A. Jastrzhembskij, M. Kovalevskij i dr. – H.: Tipo–Lit. N. V. Petrova, 1905. – S.1–20.

15. Akashi K. Cornelius van Bynkershoek: his role in the history of international law / Kinji Akashi. – Hague: Kluwer Law Internationa, 1998. – 199 p.

16. Katchenovsky D. I. A Biographical notice of the late professor Wurm [read 7th March, 1859] / D. I. Katchenovsky // Papers read before the Juridical Society. 1858–1863. Vol. II. – London: William Maxwell, 1863. – P.112–118.

17. Katchenovsky D. I. On the present state of international jurisprudence – Part I [read 21st June, 1858] / D. I. Katchenovsky // Papers read before the Juridical Society. 1858–1863. Vol. II. – London: William Maxwell, 1863. – P.99–111.

18. Katchenovsky D. I. Prize Law: particularly with reference to the duties and obligations of belligerents and neutrals. Trans. by Frederic Thomas Pratt / D. I. Katchenovsky. – London: Stevens & Sons, 1867. – 189 p.

19. The armed neutralities of 1780 and 1800: a collection of official documents preceded by the views of representative publicists / Ed. by James Brown Scott. – New York, London, Toronto, Melbourne, Bombay: Oxford University Press, 1918. – 698 p.

Pastushenko A. O., Candidate of Historical Sciences, Assistant Professor of the Ukrainian studies and language preparation of foreign citizens, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Ukraine, Kharkiv), andrii.pastushenko@hneu.net

Between idealism and positivism: D. I. Kachenovskiy's methodological revolt

The article analyzes research methodology of Kharkiv University's Professor D. I. Kachenovskiy. In the course of research an attempt was undertaken to explain contradictory behaviour of Dmytro Ivanovych as an author and public person. The research is grounded on the methods as follows: comparative and historical method, context analysis, method of description and psychological method.

The research reveals that D. I. Kachenovskiy demonstratively rejected positivism before other people, but at the same time he followed this methodology consciously or unconsciously in his pieces of research. Probably he perceived positivism as a form of materialism. Dmytro Ivanovych looked for the middle way between materialism and idealism, but this search failed to achieve success.

The positivist paradigm remained essential one in Kachenovskiy's studies. On the other side, idealism clearly displayed itself as an active life position of the researcher. By this way D. I. Kachenovskiy succeeded in harmonizing two opposite methodologies in his own world view.

Keywords: Europe, the Modern period, D. I. Kachenovskiy, positivism, idealism, materialism, methodology.

***

УДК 35.1

Белозорова Р. О.,
аспірантка, Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), renabel@mail.ru

ФЕНОМЕН ВОЛІ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО– ФІЛОСОФСЬКОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ ВЛАДИ

Досліджено феномен волі в контексті соціально–філософської проблематики влади. Розглядаються проблеми взаємодій влади і волі. Проводиться соціально–філософський аналіз поєднання феномена влади з поняттям волі в різних формах суспільства, розглядаються особливості деяких аспектів волевої організації влади в соціумі, проводиться спроба пояснити сутність владних відносин через розуміння волі як одного з основних явищ соціальної дійсності, розглядається проблема визначення мети соціальних устремлень людей.

Ключові слова: влада, воля, суспільство, владні відносини.

Феномен влади охоплює практично всю сферу соціальних відносин і, в значній мірі, обумовлює внутрішню сутність самої людини. Прояви даного

феномена в соціальній реальності багатогранні і мають широкий діапазон задіяних в них суб'єктів. У владних відносинах беруть участь, в тій чи іншій формі, практично всі члени суспільства. Таким чином, влада в суспільстві виявляється лише зовнішньою оболонкою більш складного в своїй сутності явища. У філософському розгляді феномен влади найчастіше асоційований з феноменом волі. Зокрема, більшість вчених підкреслюють природний характер влади. Вони бачать це в первісному прагненні людини до влади. Можна помітити, що багато спроб теоретичного осмислення владних відносин пов'язані з поняттям волі. Ряд визначень влади оперують цим терміном в тому чи іншому сенсі. Існування суспільства і його еволюція неможлива без виникнення і взаємодії між собою феноменів влади та волі. Відносини між ними суттєво впливають на траєкторію розвитку суспільства.

Мета: проаналізувати феномен волі в контексті соціально–філософської проблематики влади в середині суспільства.

У філософії влада розглядається у творах Платона, Аристотеля, Цицерона, А. Августина, Ф. Аквінського. В працях Ф. Ніцше, дане поняття розширюється таким чином, що першоосною влади виявляється воля, «воля до влади». До значного соціально–філософського дослідження проблеми влади і волі, можна віднести концепції Гегеля. М. Вебера, К. Маркса, роботи О. А. Крижановської, а також праці А. М. Эрмоленко, В. В. Ляха, Є. К. Бистрицького.

Термін «влада» багатозначний і відкриває широку можливість для найрізноманітніших тлумачень. Незважаючи на різні підходи, у всіх концепціях влади виявляються загальні елементи і зв'язки, які можуть привести до визначення спільної універсальної дефініції. Використання волі як ключового поняття у визначенні влади характерно для німецької філософії. За класичним визначенням М. Вебера влада в загальному розумінні є здатність і можливість здійснювати свою волю, чинити вирішальний вплив на діяльність, поведінку людей за допомогою різного роду засобів: права, переконання, примусу, авторитету, волі і т.д. Влада – це право і можливість розпоряджатися ким–небудь і чим–небудь, підкоряти своїй волі [1, с. 697]. Такі ознаки влади, як, воля, вплив, авторитет, переконання, спонукання, примус, сила, є реальними проявами влади і процесу панування. Гегель вважав саме «вольову силу» родовою ознакою або сутнісним початком влади. Оскільки воля є похідна духовної діяльності особистості, то і влада, яка спирається на волю, має аналогічний внутрішній, духовний аспект.

Неможливо вказати таке суспільство, в якому немає очевидної тяги людей до домінування. У будь–якому соціумі потрібен лідер, ватажок, який здатний повести людей за собою. Воля до влади, отже, основна риса соціального життя. Вона трактується не тільки як суспільна потреба, а й як особливий феномен захопленості владою. Всі люди одержимі прагненням до влади. Але не всі здатні реалізувати цю потребу. Тому у багатьох воля до влади проявляється в'яло, пасивно.

В кінці XIX століття Ф. Ніцше розглядав феномен «волі до влади» як рушійну, енергійну основу світу; свого роду потік, над дією якого немає раціонального закону. Свідомість, процес мислення і пізнання, є лише знаряддя, наслідок афектів цього потоку. Саме життя є безпосередньо волею до влади. Воля виявляється своєрідною лінією